

Jari-Matti Kuusela & Emilia Jääskeläinen

Sallan Järvenpään myöhäisrautakautinen hautaus – Merkkejä kompleksisesta hautaustavasta

Kesällä 2024 Lapin maakuntamuseo ja Oulun yliopisto tutkivat viikinkiajalle ajoittuvaa kohdetta Sallassa. Paikalta löydettiin sekä viikinkiajalle ajoittuva polttohautaus että muita viikinkiaikaisia ilmiöitä, jotka viittaavat pitkäkestoisiin haudaus- ja kuolemanrituaaleihin alueella. Alueelta löytyi myös rautakauden kohteeseen liittymätön kivikautinen punamultahauta. Kohde osoittaa, että myöhäisrautakauden hautauskäytännöt Pohjois-Suomessa ovat vielä pitkälti tuntemattomia ja aiheeseen liittyy runsaasti tutkimuspotentiaalia.

En grav från den sena järnåldern i Järvenpää, Salla – tecken på ett komplext gravskick

Under sommaren år 2024 undersökte Lapplands landskapsmuseum och Uleåborgs universitet en lokal daterad till vikingatiden i Salla. På platsen hittades både en brandgrav daterad till vikingatiden och övriga vikingatida fenomen som vittnar om långtida grav- och dödsritualer på området. På platsen hittades även en rödockragrav som inte är kopplad till fynden från järnåldern. Lokalen visar att gravskicken under den sena järnåldern ännu långt är okända i Norra Finland, och att ämnet har stor forskningsmässig potential.

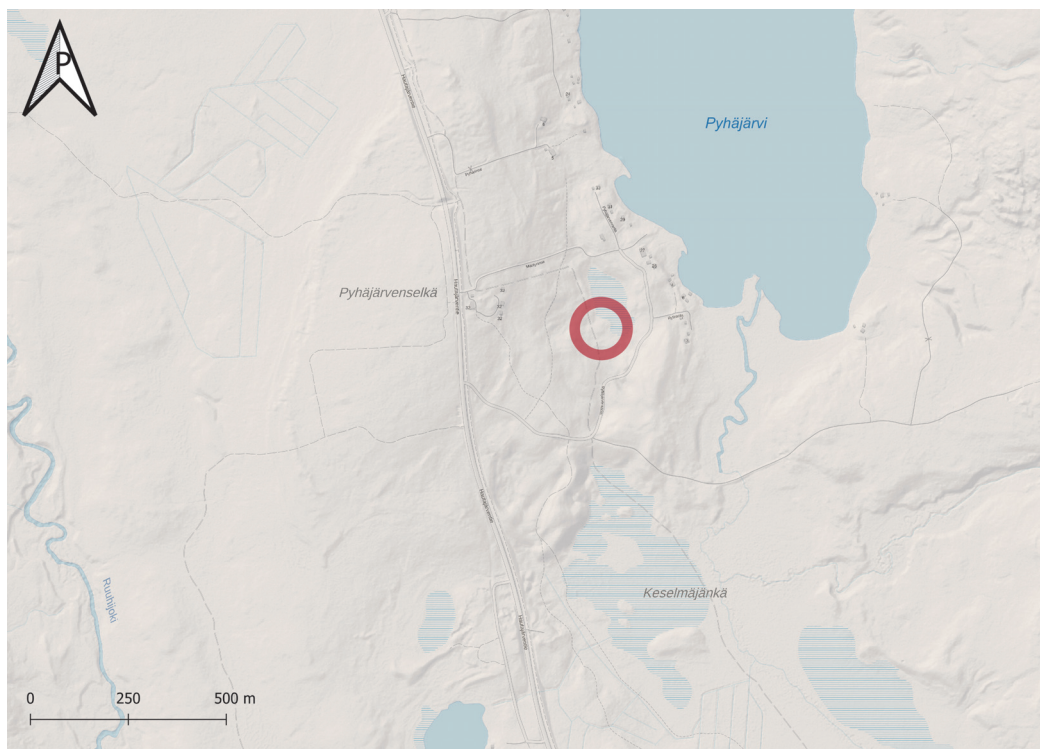
Johdanto

Kesäkuussa 2024 Lapin maakuntamuseo sekä Oulun yliopiston arkeologian oppiaine tutkivat myöhäisrautakauteen ajoitettua Järvenpäänimistä kohdetta (1000034809), joka sijaitsee hiukan Sallan keskustaa-jamasta etelään Pyhäjärvi-nimisen järven lounaispuolella soistuneen suolammen rannalla (kartta 1, kuva 1). Paikalta on vuonna 2016 löydetty joukko myöhäiseen rautakauteen ajoittuvia esineitä sekä palaneita lui-

ta, jotka viittasivat lähelle maan pintaa tehtyyn polttohautaan (Kotivuori 2022). Lapin maakuntamuseo yritti paikallistaa polttohautaa jo vuonna 2023 siinä kuitenkaan onnistumatta (Kuusela 2023a; Kuusela & Matilainen 2024). Vuoden 2023 tutkimuksessa kuitenkin selvisi, että paikalla on laajemmalla alueella merkkejä esihistoriallisesta toiminnasta. Siksi tutkimusta päätettiin jatkaa kesällä 2024.

Kaivauksen tavoitteena oli tutkia, sijaitsiko paikalla haudauksen lisäksi myös rautakautinen asuinpaikka, jollaisen sijaintia oli epäilty (Kuusela 2020; 2023a), sekä sitä onko alueella mahdollisesti enemmänkin hautoja tai muuta myöhäiseen rautakauteen ajoittuvan toiminnan merkkejä. Asuinpaikkaepäily osoittautui paikkansapitämättömäksi, sillä liedeksi epäilty kumpu todettiin tuulenkaadon aiheuttamaksi luonnolliseksi ilmiöksi. Sen sijaan paikalta löydettiin, vuonna 2016 todetun polttohaudan lisäksi, merkkejä sekä myöhäisrautakaudelle ajoittuvasta toiminnasta että yllätyksenä kivikautinen punamultahauta.

Tässä artikkelissa esitellään kaivauksen tulokset sekä tarkastellaan kohteen myöhäisrautakautista käyttöä. Järvenpään myöhäisrautakautinen hautaus- ja aktiviteettialue viittaavat kompleksiseen hautaus-

Kartta 1. Kohde 1000034809 kartalla. Karttapohjan ja 2 m rinnevarjosteen © Maanmittauslaitos, lisenssi CC BY 4.0.

Kuva 1. Kohdealue kuvattuna itään. Polttohaudan löytökohta rajattu punaisella. Jari-Matti Kuusela, Lapin maakuntamuseo.

tapaan, joka lisää tietämystämme pohjoisen hautaustavoista ja kuolemaan liittyvistä käsityksistä.

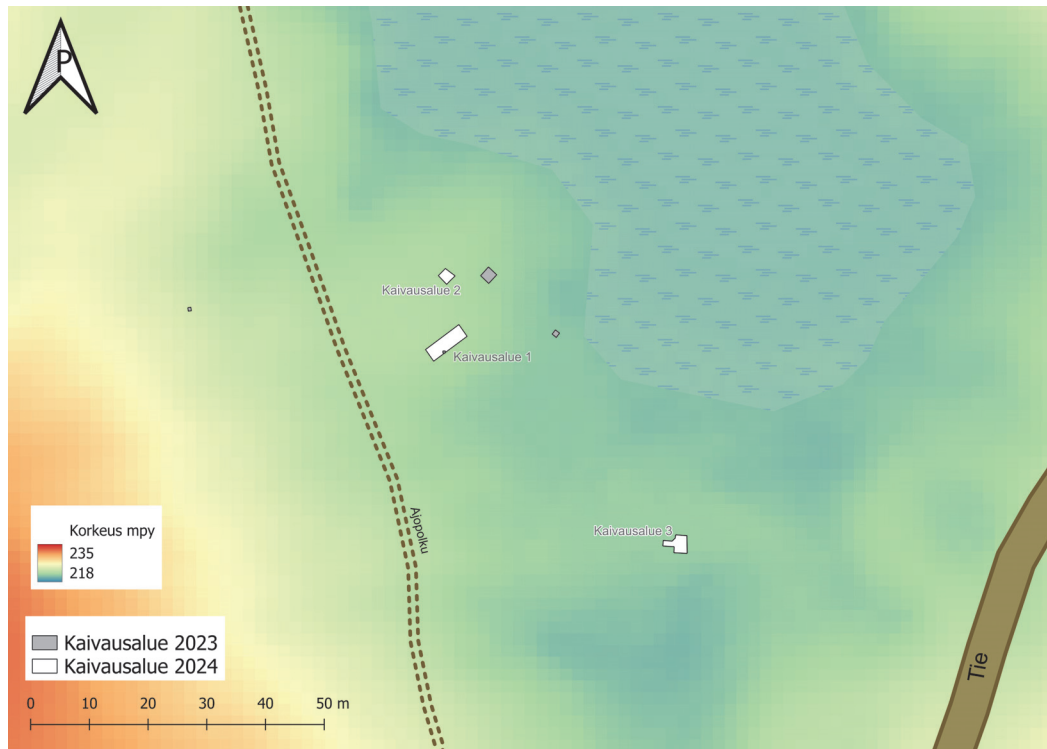
Taustaa

Viime vuosina uusia myöhäisrautakautisia kohteita on löytynyt metallinilmaisinharrastuksen suosion myötä myös Itä-Lapista valottaen alueen hautaustapoja ja niiden kehitystä. Ennen Järvenpään kohteen löytymistä ja tutkimuksia, Sallasta ei tunnettu esihistoriallisia hautauksia. Lähimmät tunnetut hautapaikat ovat myöhäisrautakautinen Savukosken Sotataival 3 sekä 1500-luvun loppuun ja 1600-luvun keskivaiheille ajoittuva Mukkalan kalmisto samaiselta paikkakunnalta. Myöhäisrautakaudelle, tarkemmin ottaen ristiretkiajalle, ajoittuvista haudoista mainittakoon Rovaniemen Nivankylän Hiukan nuoren naisen ruumishautaus (Jarva et al. 2001).

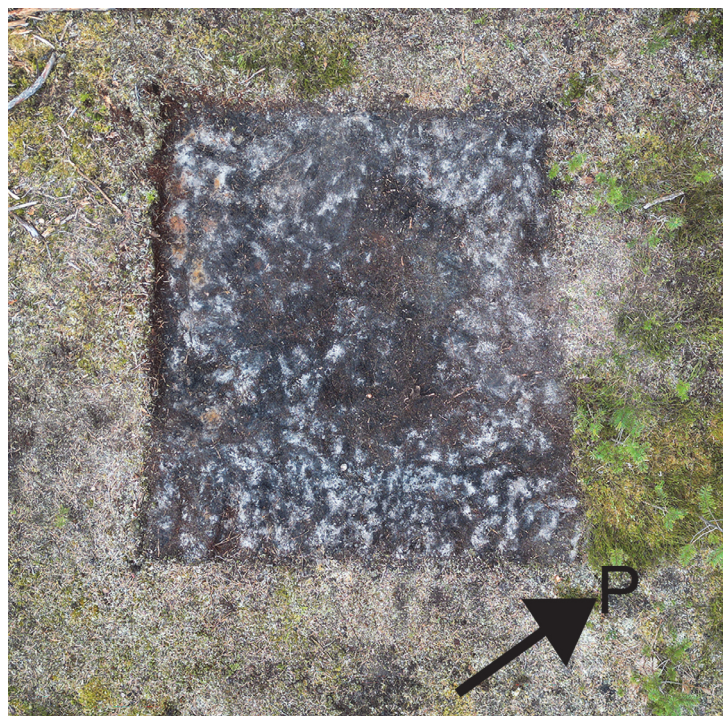
Hanna-Leena Puolakka ja Jari-Matti Kuusela (2022) ovat aiemmassa tutkimuksessaan osoittaneet pohjoisten hautaustapojen olleen alueellisesti ja ajallisesti vaihtelevia. Niissä on kuitenkin myös piirteitä, jotka esiintyvät systemaattisesti laajemmilla alueilla. Tällainen on erityisesti Pohjois-Suomen alueella havaittu polttohautaustapa, jossa hauta on hyvin lähellä maan pintaa löytöjen sijaitessa monesti lähes heti pintamaan alla (esim. Hakamäki & Anttonen 2017; Hakamäki 2018: 43–45; Mikkola 2022; Puolakka & Kuusela 2022). Esimerkkejä tällaisista hautauksista ovat esimerkiksi Utajärven Viinivaaran ja Suomensalmen Heinisaaren polttohautaukset (Hakamäki 2016, 2018). Luiden deponointitavoissa on ollut vaihtelua, sillä joissakin tapauksissa poltettujen vainajien luut on esimerkiksi levitelty kivien koloihin, kuten Viinivaaralla, kun taas toisissa poltettujen luiden levintä viittaa luiden olleen mahdollisesti astiassa tai vastaavassa rakenteessa, kuten esimerkiksi Heinisaaren hautauksessa (Hakamäki 2016, 2018, 44; Puolakka & Kuusela 2022, 37). Punamultahaudat ovat harvinaisia kohteita Suomessa ja niitä löydetään usein sattumalta, kuten Sotataipaleella. Suomessa punamultahaudat ajoittuvat tyypillisesti mesoliittiselle sekä varhais- ja keskineoliittiselle kivilaudelle eikä vainajista ole juuri säilynyt mitään happaman maaperän vuoksi (esim. Saipio 2017: 207, Ahola 2019). Sallaa lähimmät kivilaudiset punamultahaudat tunnetaan Tervolasta Laajamaa 1 -nimiseltä kohteelta, Kuusamosta Jokelan asuinpaikan yhteydestä sekä Simon Tainiarosta (Väkeväinen 1979; Engblom 1988; Hakonen et al. 2023).

Polttohauta

Alueelle avattiin yhteensä kolme kaivausalue (kartta 2), joista kaivausalue 1 suljettiin pian, koska sen kohteena ollut oletettu liesi osoitautui tuulenkaadoksi. Sen sijaan kaivausalueelta 2 paljastui maan pinnalle tehty polttohauta. Hautarakenne tuli näkyviin heti pintamaan poiston ja puhdistuksen jälkeen karkeasti nelikulmaisena, noin 1,2 x 0,5 m kokoisena lounais-koillissuuntaisena nokisena ilmiönä, joka sisälsi poltettuja luita pieninä rykelminä (kuva 2). Poikkeuksellisesti luiden seasta löytyi myös palamattoman luun kappaleita, jotka kuuluivat ihmisen lonkkaluuhun (Maijanen 2024). Ilmiön ympärillä ei havaittu

Kartta 2. Tutkitut alueet. 2m korkeusmallin © Maanmittauslaitos, lisenssi CC BY 4.0.

Kuva 2. Kaivausalue 2 pintamaan poiston jälkeen. Polttohauta hahmottuu kaivausalueen keskellä nelikulmaisena mustana ilmiönä. Jari-Matti Kuusela, Lapin maakuntamuseo.

minkäänlaisia häiriöitä. Sekä poltetut että palamattomat luut viittaavat nuoreen aikuiseen, mutta esimerkiksi sukupuolimääritystä luista ei voitu tehdä (Maijanen 2024).

Kuten aiemmin todettiin, Pohjois-Suomelle on tyypillistä, että myöhäisrautakautiset haudat on tehty varsin lähelle maan pintaa matalaan kuoppaan tai painaumaan (ks. esim. Hakamäki & Anttonen 2017; Hakamäki 2018: 43–45; Mikkola 2022; Puolakka & Kuusela 2022). Järvenpään tapauksessa on selkeitä viitteitä siitä, että hautaus on tehty kirjaimellisesti maan päälle ilman minkäänlaista intruusiota maaperään. Haudaksi tulkittu ilmiö on varsin tarkkarajainen, mikä voisi viitata siihen, että haudassa on ollut maanpäällinen rakenne – mahdollisesti arkku tai lavetti – johon luut ja hauta-antimen on laitettu. Ottaen huomioon, että haudan konteksti on mitä ilmeisimmin säilynyt häiriintymättömänä vuoteen 2016 asti, on tämä uskottava tulkinta. Hautarakenteesta ei ollut säilynyt mitään, joten se on valmistettu orgaanisesta materiaalista, todennäköisesti puusta. Hautarakenteesta ei ensimmäisen 3 cm paksuisen kaivauskerroksen jälkeen ollut enää viitteitä ja sen alta paljastui rikkoutumaton huuhtoutumiskerros. Tämä viittaa siihen, että hauta on tehty häiriintymättömälle maan pinnalle. Kun polttohauta oli tutkittu, ei kaivausalueelta tehty enää löytöjä tai havaittu mitään muutakaan ihmistoimintaan viittaavaa.

Haudasta ei tehty kaivauksen yhteydessä esinelöytöjä, joten haudan koko kalusto on täten poistettu löytäjän toimesta vuonna 2016. Esineistö, joka ainakin osittain on tullessa vahingoittunutta, koostuu rullapäisestä kupariseoksesta valmistetusta hevosenkenkäsoljesta (KM 42392:1), haarateräisestä kärjestä (KM 42392:2), lievästi kaarevahamaraisesta ja osittain fragmentaarisesta väkipuukosta (KM 42392:3), pienestä kapeasta suorahamaraisesta veitsestä (KM 42392:4) ja lyyränmuotoisesta tulusraudasta (KM 42392:5). Hautaesineistö on melko yleistä rautakautista esineistöä, jolla on laaja maantieteellinen levintä. Esineiden tarkkaa sijaintia hautauksessa on vaikea rekonstruoida jälkikäteen, tosin löytäjän tekemän piirroksen perusteella ne ovat olleet melko tiiviissä ryhmässä (ks. Kuusela 2020), jolloin niiden voidaan olettaa sijainneen hautarakenteen sisäpuolella. Haudasta otettiin maanäytteitä, jotka analysoitiin mikrokuitujen varalta, mutta niistä ei löytynyt pieniä poltettuja luusiruja lukuun ottamatta mitään (Kirkinen 2024).

Alustavasti esineistöön kuuluvan, todennäköisesti rullapäisen soljen perusteella haudan arvioitiin varovaisesti olevan ristiretkiaikainen (Sami Raninen, sähköposti 11.11.2021). Haudasta otettiin neljä ajoitusnäytettä – kaksi poltetusta luusta ja kaksi palamattomasta luusta – joista ajoitukset onnistuivat ainoastaan poltetusta luusta (Ua-85833, Ua-85834) ja toisesta palamattomasta luusta (Ua-85831). Tulokset ovat hyvin samansuuntaisia ajoittaen hautauksen viikinkiajalle, ehkä todennäköisimmin 800-luvun loppuun tai 900-luvulle jKr.¹ Tällöin hautaus on huomattavasti vanhempi kuin esineistöön perustuva alustava arvio oletti. Tämä voisi tarkoittaa sitä, että hautaan olisi laitettu esineistöä hautauksen jälkeen paljon myöhemmin – tällaisesta on viitteitä muualta, esimerkiksi Kainuusta Suomussalmen Heinisaaresta (Hakamäki 2018: 43–45) – mutta toisaalta alkuperäinen ajoitusarvio perustui vain yhteen osittain tulella vahingoittuneeseen solkeen, jolloin ristiriitaa esineistön ja radiohiiliajoitusten kanssa ei välttämättä ole (Sami Raninen, sähköposti 16.1.2025).

Jätekuoppa

Vuoden 2023 tutkimuksessa varmistui, että kohteella on todennäköisesti ollut laajemmalla alueella rautakautista toimintaa. Tästä oli saatu viite jo vuonna 2016, kun parinkymmenen metrin päästä polttohaudasta oli löydetty palamaton kupariseoshevoskenkäsolkki (KM 42390:1). Vuoden 2023 tutkimuksessa alueelta paljastui kaksi löytökohtaa, joista löytyi rautakautiseksi epäiltyä aineistoa: palanutta luuta, kuparipellin palasia ja palanut pieni rautainen naskali (KM 45341:1–4). Vuonna 2024 avattiin toiseen näistä löytökohdista kaivausalue 3, josta pintamaan poiston jälkeen hahmottui sekoittuneesta ja likaisesta maasta koostuva anomalia, joka osoittautui jonkinlaiseksi pieneksi jätekuopaksi.

¹ Ua-83831, $\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ -20,0

1169 $\pm$ 29 BP, 2 σ calAD 775–791 (0,129), 797–899 (0,597), 917–974 (0,226)

Ua-83833, $\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ -19,6

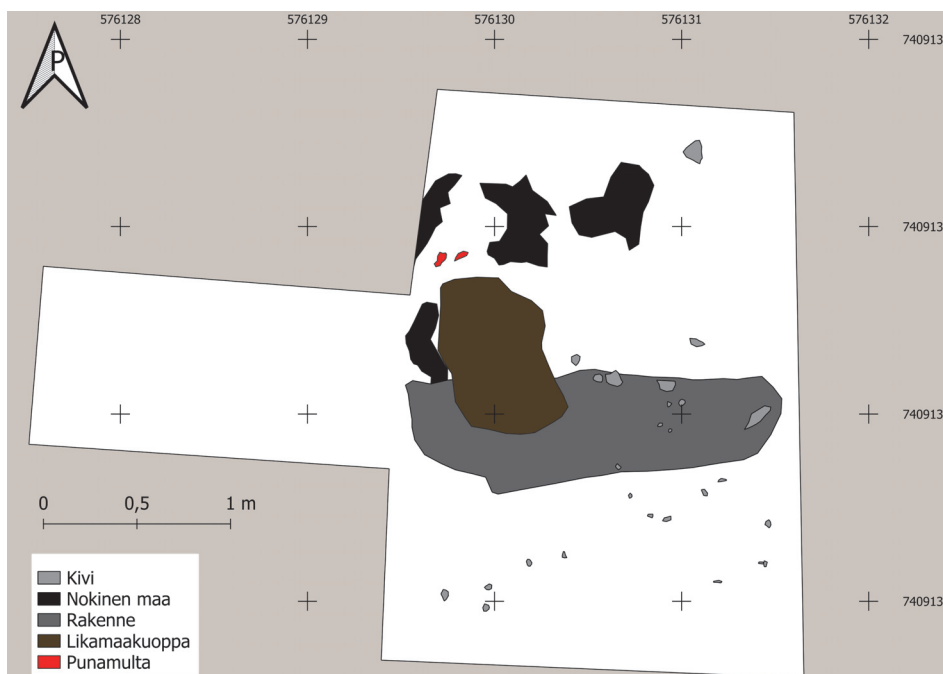
1141 $\pm$ 28 BP, 2 σ calAD 776–786 (0,053), 829–857 (0,077), 872–991 (0,823)

Ua-83834, $\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ -9,0

1161 $\pm$ 28 BP, 2 σ calAD 775–790 (0,114), 802–810 (0,017), 820–905 (0,493), 912–976 (0,325)

Kuva 3. Kaivausalue 3 kaivaustasossa 2. Jari-Matti Kuusela, Lapin maakuntamuseo.

Kuva 4. Kaivausalue 3, tasopiirros kaivaustasosta 2. Jari-Matti Kuusela, Lapin maakuntamuseo.

Vuonna 2023 paikalta löytynyt palanut luu, kuparipelti ja rautainen naskali voidaan liittää tähän ilmiöön. Kaivauksessa jätekuopasta ei löytynyt esineitä, mutta jonkin verran palanutta eläimen luuta. Kaivaustasossa 2 jätekuoppa hahmottui selkeimmillään (kuvat 3–4), minkä lisäksi sen ympärillä havaittiin muitakin ilmiöitä, jotka viittaisivat jonkinlaisiin, mahdollisesti jo tuhoutuneisiin, rakenteisiin. Liettä tai palaneita kiviä ei kuitenkaan löydetty niistä kerroksista, jotka ovat ajoitettavissa myöhäiselle rautakaudelle. Likamaakuoppa oli havaittavissa vain tasossa 1 ja 2. Kolmannessa kaivauskerroksessa siitä ei enää ollut viitettä, joten se on ollut syvyydeltään vain noin 8 cm.

Luuaineisto ei ollut suuri käsittäen kokonaisuudessaan vain 14,6 g hyvin fragmentoitunutta palanutta luuta. Eläinluuanalyysin mukaan kuopassa olleesta luuaineistosta voidaan tunnistaa poro tai peura (*Rangifer tarandus*), hauki (*Esox lucius*) ja näätäeläin (*Mustelidae*) (Jääskeläinen 2025), mutta linnut puuttuivat kokonaan. Metsäpeuran, tunturipeuran ja kesyporon erottaminen toisistaan palaneesta aineistosta ei ole mahdollista (Puputti & Niskanen 2008), mutta huomioiden kohteen sijainnin, ympäristön ja aikakauden voidaan kesyporo sulkea melko varmasti pois. Tunnistetut peuran luut olivat kaksi pientä varvasluun fragmenttia, hauen luut olivat pään luita ja näätäeläimen luu oli yksi häntäluu. Mukana oli tunnistamattomia kalan nikamia, jotka voivat mahdollisesti olla myös hauesta, sekä kaksi fragmenttia pienen nisäkään luita, joiden tarkempi lajinmääritys ei onnistunut (Jääskeläinen 2025). Minimiyksilömäärien laskeminen aineistosta, etenkin peuran luista sekä näätäeläimen luusta, tuottaa arvoksi yksi ja haukien minimiyksilömäärä on kaksi (Jääskeläinen 2025). Huomioiden luiden vähäisen määrän, paikalle ei kuitenkaan ole tuotu kokonaista peuraa, vaan todennäköisesti pelkästään osa raajasta.

Jätekuopasta löytyneestä palaneesta luusta otettiin kaksi radiohiiliajoitusta, joista toinen (Ua-85832) teetettiin peuran varvasluusta ja toinen (Ua-85835) hauen luusta. Ajoitustulokset olivat hyvin samankaltaisia ajoittaen kuopan joko viikinkiajalle tai ristiretkiajalle, ehkä todennäköisimmin viikinkiajan loppupuolelle.²

² Ua-85832, $\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ -9,8

1053 $\pm$ 63 BP, 2 σ calAD 776–784 (0,01), 833–847 (0,011), 877–1054 (0,768), 1058–1157 (0,163)

Ua-85835, $\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ -12,6

1002 $\pm$ 33 BP, 2 σ calAD 992–1052 (0,561), 1078–1155 (0,393)

Lajijakauma kuvaa alueen tyypillistä lajistoa, eikä se ole huomiota herättävä, vaikka eläinosteologisia analyysyjä on tehty Sallassa verrattain vähän. Pirkko Ukkonen on tunnistanut aiemmin kivikaudelle ajoittuvalta Kenttälammen (732010027) asuinpaikalta hirveä (*Alces alces*), majavaa (*Castor fiber*) ja peuraa (*Rangifer tarandus*) sekä Peunankentän kivikaudelle ja mahdollisesti historialliselle ajalle ajoittuvalta asuinpaikalta (1000012172) majavan luita sekä mahdollisesti naudan (*Bos taurus*) luita (Ukkonen 1993a, b).

Jätekuopasta otettiin kaivauksen aikana maanäytteitä, jotka FT Tuija Kirkinen analysoi (Kirkinen 2024). Näytteistä paljastui kaksi karvaa, joista ei voinut tehdä lajitunnistusta, sekä vesilinnun sulan kappale, mutta ei muita mikrokuituja. Kiintoisasti näytteiden pH-arvot vaihtelivat melko paljon siten, että kuopan päältä otetut näytteet olivat pH-arvoltaan happamia ja pohjalta otettu näyte neutraali, mikä on Suomen maaperälle harvinaista. Kirkisen analyysin mukaan tämä liittyy todennäköisimmin kuoppaan haudattuun ainekseen, joka ei todennäköisesti ole ollut homogeenistä. Myös kaivaushavainnot tukevan Kirkisen tulkintaa, sillä kuopassa olleen maa-aineksen koostumus vaihteli kerroksittain alimman ollessa kovaa, hiukan savimaiselta vaikuttavaa ainesta ja poiketen selkeästi ylemmästä kerroksesta.

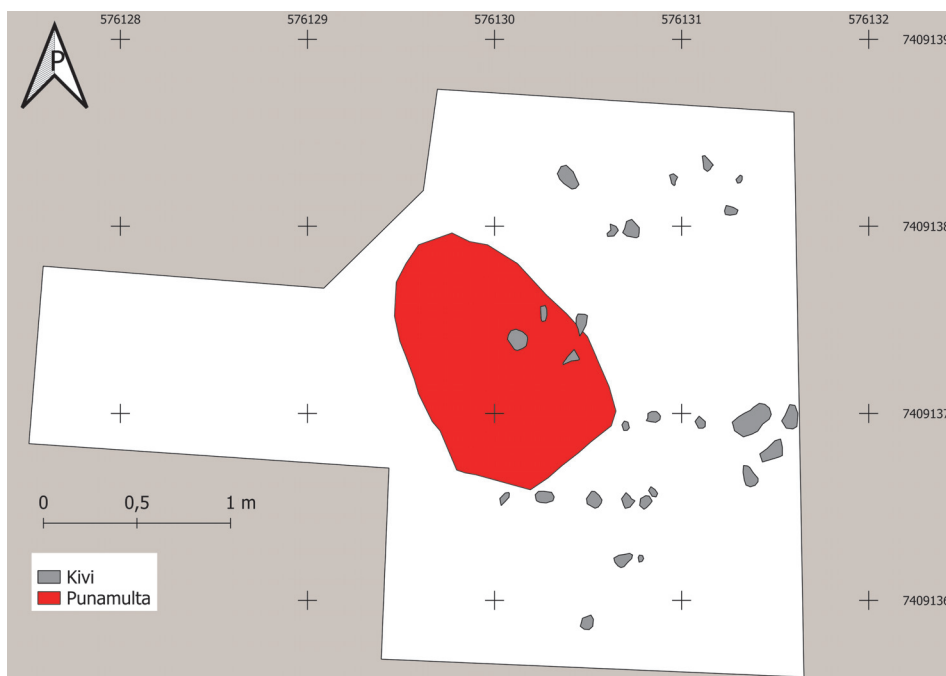
Kivikautinen punamultahauta

Kaivauksen aikana kaivausalueelta 3 havaittiin likakuopan pohjoispuolelta muutamia kirkkaanpunaisia läiskiä jo tasossa 2 (kuva 4), mutta näitä pidettiin tässä vaiheessa palaneena hiekkana ja mahdollisesti merkkinä kuopan vieressä sijainneesta liedestä. Kaivauksen edetessä kävi ilmi, että jätekuopan pohjalla olevan huuhtoutumiskerroksen alla oli laaja ja tarkkarajainen punamultailmiö (kuvat 5–6). Kaivauskerroksesta 3 – jossa jätekuoppaa ja tasossa 2 näkyneitä ilmiötä ei enää ollut havaittavissa – alkoi löytyä yhä enemmän kivikauteen viittaavia löytöjä kuten kaksi palaa asbestia, lukuisia kvartsi-iskoksia ja -ytimiä sekä kvartsi- ja kiviesineiden fragmentteja. Keramiikkaa ei kuitenkaan löytynyt. Punamultailmiö lienee tulkittavissa luontevimmin punamultahau-

Kaikissa ajoituksissa käytetty kalibroitiohjelma: IOSACAL v0.4.1, ja käytetty kalibroitikäyrä: IntCal20.

Kuva 5. Kaivausalue 3 kaivaustasossa 3. Punamultahauta pilkistää huuhtoutumiskerroksen alta. Jari-Matti Kuusela, Lapin maakuntamuseo.

Kuva 6. Kaivausalue 3, tasopiirros kaivaustasosta 3 huuhtoutumiskerroksen poiston ja laajennuksen jälkeen. Jari-Matti Kuusela, Lapin maakuntamuseo.

daksi. Se oli muodoltaan soikeahko ja mitoiltaan noin 1,4x0,9 m. Suurin osa löydöistä tehtiin punamultahaudan ympäriltä. Haudasta löytyi kvartseja ja kvartsiesineen kappaleita, mutta ei mitään varmaksi hauta-antimeksi tulkittavaa eikä selkeitä merkkejä vainajasta. Aiemmin tutkituista punamultahautoista on löydetty tummia maalänttejä, jotka ovat syntyneet kun hautaan asetettu, esimerkiksi turkiksiin kääritty vainaja on maatonut (Saipio 2017: 209; Ahola 2019). Punamultahautojen vähälöytöisyys ei ole poikkeava ilmiö. Hautoihin laitettiin runsaasti hauta-antimia etenkin tyypillisen kampakeraamiikan ja nuorakeraamiikan aikaan, mutta mesoliittisen kivikauden ja tyypillisen kampakeraamisen kauden jälkeen hautoihin laitettiin vähän esineistöä (Ahola 2017, 2019).

Punamultahautaa ei valitettavasti ole mahdollista ajoittaa löytöaineiston perusteella, joten sen tarkasta iästä voidaan esittää vain varovaisia arvioita. Asbestin löytyminen punamultahaudan kanssa samoista kerroksista kuitenkin viittaa siihen, että hauta ei ole mesoliittinen, sillä asbestia alettiin käyttää keramiikan valmistuksessa vasta 4000 jKr. puolivälin jälkeen (Pesonen 2021: 26). Toisaalta paikalta ei löytynyt asbestikeramiikkaa vaan hyvin pieniä asbestinokareita, joiden merkitys ja käyttötarkoitus jää epäselväksi. Asbestin ja kvartsilöytöjen perusteella haudan voinee varovaisesti ajoittaa neoliittiselle kivikaudelle.

Haudasta otettiin maanäytteitä, joista Tuija Kirkinen löysi yhden tunnistamattoman eläimen karvan (Kirkinen 2024). Kirkinen huomautti maanäytteiden olevan varsin steriilejä ja hän on miettinyt, voisiko ilmiö olla jotakin muuta kuin hauta (Tuija Kirkinen, sähköposti 29.10.2024). Punamultailmiötä on kuitenkin vaikea selittää muullakaan tavoin. Sen erottaa yllä sijainneesta jätekuopasta selkeä huuhtoutumiskerros, jolloin sillä ei voi olla ajallista yhteyttä rautakaudelle ajoitettuun jätekuoppaan. Ilmiölle parhaimmaksi selitykseksi jää hauta, tosin varuksella. Syy sille, että jätekuoppa on tehty tismalleen punamultahaudan kohdalle voi olla melko proosallinen. Mikäli punamultahauta on ollut ruumishautaus, on se todennäköisesti aiheuttanut maan pinnalle painauman ruumiin hajotessa. Tällöin paikalla jo valmiina ollutta painauma on käytetty hyväksi myöhäisellä rautakaudella.

toiminta alueella on häirinnyt kivikautista kontekstia ja kivikautiset löydöt on ”siivottu” pois rautakautisen toiminnan yhteydessä. Alemmissa kerroksissa löytöjä alkoi tulla enemmän ja niiden levintä tasaantui. Tällöin voidaan todeta, että rautakautinen toiminta alueella ei todennäköisesti ole ollut kovin intensiivistä tai yhtäjaksoista eikä todennäköisesti liity varsinaisesti asuinpaikkaan. Tätä tulkintaa tukee osaltaan sekin, että kaikki palaneet kivet kaivausalueelta löydettiin niistä kerroksista, jotka todennäköisimmin ajoittuvat kivikaudelle.

Järvenpään kohde ja myöhäisrautakauden hautaustavat pohjoisessa

Järvenpään myöhäisrautakautisessa hautauksessa on samankaltaisia piirteitä kuin muissakin pohjoisen samalle ajanjaksolle ajoittuvissa polttohautauksissa (ks. esim. Hakamäki 2018), mutta toisaalta myös piirteitä, joita ei toistaiseksi ole tavattu muista tutkituista haudoista. Selkein ero muihin tähän asti tutkittuihin polttohautoihin on, että siinä on ollut todennäköisesti suorakaiteenmuotoinen puinen rakenne, joskin rakenteen yksityiskohtia on mahdotonta rekonstruoida. Muista tutkituista polttohaudoista selkeitä merkkejä hautarakenteista ei ole todettu ehkä lukuun ottamatta Utajärven Viinivaaran hautausta, jonka yhteydessä oli loivapiirteinen kivilatomus (Hakamäki et al. 2013). Ottaen huomioon, että rakenteen sisällä hauta-antimet ja luut olivat kaikesta päätellen säilyneet häiriintymättöminä, on perusteltua olettaa rakenteen olleen katettu tai suljettu. Kyseessä olisi tällöin ollut esimerkiksi jonkinlainen arkku tai lipasmainen rakenne.

Palamattomat ihmisluut polttohautauksessa ovat kirjoittajien tietämän mukaan myös toistaiseksi dokumentoimaton ilmiö pohjoisen polttohaudoissa. On käytännössä mahdotonta todentaa, ovatko sekä palamattomat että poltetut luunkappaleet kuuluneet samalle henkilölle, mutta olettamusta voidaan pitää perusteltuna. Luut tutkinut osteologi Heli Maijanen on todennut, että vaikka luista ei voida antaa arviota esimerkiksi vainajan biologisesta sukupuolesta, on sekä palamattomissa että poltetuissa luissa piirteitä, jotka viittaisivat nuoreen aikuiseen. Lisäksi poltetut luut vaikuttavat Maijasen mukaan kuuluvan yläraajan luihin, kun taas palamattomat luunkappaleet kuuluvat lonkkaan

(Maijanen 2024). Sekä poltettujen että palamattomien luiden ajoitukset ovat lisäksi niin yhdenmukaiset, että on perusteltua olettaa niiden kuuluvan samaan depositioon. Tämän lisäksi haudasta löydetty esineistö viittaa vain yhteen henkilöön. Vainajan sukupuolta ei voi päätellä esineistönkään perusteella, vaikka etenkin vanhemmissa tulkinnossa veitset, väkipuukot, ja erilaiset kärjet on liitetty pääasiassa miehiin. Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että tällainen tulkinta on liian suoraviivaista ja siihen liittyy paljon problematiikkaa (esim. Moilanen et al. 2022).

Järvenpään hautaus paljastaa yksityiskohdissaan kiinnostavia viitteitä hautausprosessista. Ensinnäkin on selvää, että haudassa ei ole ollut vainajan kaikkia luita, ainakaan poltettuna. Palanutta luuta löydettiin kaivauksessa vain noin 70 g, kun polttohaudatusta ihmistä syntyy keskimäärin 1,2–3 kg palanutta luuta (McKinley 1993). Hannu Kotivuori, joka tarkasti paikan 2018, mainitsee, että hän otti paikalta ”näytepussillisen” luita, joiden seassa olisi ollut ainakin yksi kylkiluun katkelma (Kotivuori 2022: 161). Näiden luiden sijainti on tällä hetkellä tuntematon, mutta on epätodennäköistä, että niidenkään kanssa haudan poltetun luun kokonaismäärä lähenisi kilogrammaa. Tällöin haudaan ei ole asetettu vainajan kaikkia luita ainakaan poltettuna, mikä ei piirteenä ole vain pohjoiselle ominainen, vaan toistuu säännönmukaisesti myöhäisrautakauden polttohaudoissa kaikkialla Pohjoismaiden alueella ja laajemminkin (ks. esim. Back Danielsson 2007; Wessman 2010: 55–56; Price 2020: 231–232; Puolakka & Kuusela 2022).

Palamattomat luut polttohaudassa ovat kiintoisa ilmiö. Näissä luunkappaleissa ei ole merkkejä osittaisestakaan palamisesta, joten niitä ei voida pitää vain huonosti palaneina. Mikäli ne kuuluvat samalle henkilölle kuin poltetut luut, voisi se viitata siihen, että käytössä ollut hautaustapa Järvenpään kohteella on ollut osittainen kremaatio, mikä vaatisi vainajan ruumiin käsittelyä ennen polttamista. Tällaisesta voi olla viitteitä muualta pohjoisen alueelta, esimerkiksi Ruotsin Lapin kohteella RAÄ Arvidsjaur 2140, jossa arkeologi Sven-Donald Hedman tutki todennäköisesti viikinkiajalle ajoittuvan polttohaudan, jonka luissa luut tutkinut osteologi on epäillyt näkyvän merkkejä polttamista edeltäneestä paloittelusta tai muusta vastaavasta käsittelystä (Storå 2002; Hedman 2003: 94).

Vainajan jäännöksiä on mahdollisesti käsitelty ainakin polttamisen jälkeen, sillä polttamisprosessin tuloksena ei synny pientä luusilppua, vaan luuranko voi olla jopa suuressa määrin vielä melko kokonainen. Tällöin vainajan poltettuja luita on voitu käsitellä rikkomalla ja murskaamalla ne ennen sijoittamista hautaan (ks. Price 2020: 231). Järvenpään kaivauksessa löydetty palaneen luun kappaleet olivat pääosin pientä silppua, joten on mahdollista, että luita on murskattu ennen hautaan asettamista (vrt. Wessman 2010: 52). Kuten aiemmin mainittu, Kotivuoren haudasta ottamien luiden joukossa on ilmeisesti ollut isompiakin kappaleita, mutta ainakaan kaivauksessa sellaisia ei löydetty suurimmankin kappaleen ollessa pituudeltaan noin 3,5 cm. Haudan piirteet viittaavat kompleksiseen hautausprosessiin, jossa vainajan kaikkia jäännöksiä ei deponoitu ainoastaan yhteen paikkaan, vaan niitä on joko haudattu useaan paikkaan, jaettu elävien kesken, tai haudattu tavalla, josta ei ole jäänyt arkeologisia todisteita (ks. Price 2020: 231). Tällaisesta voidaan käyttää termiä monivaiheinen hautausrituaali (Saipio 2017).

Myös muualta pohjoisesta on löydetty viitteitä monivaiheisista hautausrituaaleista. Savukosken Sotataipaleen viikinkiaikainen kalmisto sisältää sekä polttohautoja että samanikäisiä punamultahautoja (Mikkola 2022; Kuusela 2024: 90–93). Savukosken punamultahaudat ovat kiinnostavia, koska niistä ei ole löydetty suoria merkkejä vainajista. Vuoden 2023 tutkimuksessa (Kuusela 2023b) yhden tutkitun punamultahaudan pohjalta otetusta maanäytteestä todettiin merkkejä hajomistilassa olevasta orgaanisesta aineksesta (Kirkinen 2023), mutta muita merkkejä vainajasta ei tavattu. Maanäytteistä löydettiin kuituja (mm. lampaan villaa), joissa oli viitteitä mahdollisesta kontaktista kupariseosesineiden kanssa (Kirkinen 2023), jollaisia haudasta ei kuitenkaan löytynyt. Mikäli näin on, korut lienee poistettu haudasta jossakin vaiheessa. Tällöin nämä seikat yhdessä voisivat viitata siihen, että punamultahaudat Sotataipaleella eivät välttämättä ole olleet vainajien lopullisia hautapaikkoja, vaan väliaikaishautoja.

Järvenpään kohteelta löydettyä punamultailmiötä ei kuitenkaan voi liittää vastaavaan toimintaan, vaikka se sijaitseekin myöhäisrautakautisen polttohaudan läheisyydessä ja likamaakuoppa oli tehty suoraan punamultahaudan päälle. Punamultahaudan ja likamaakuopan välissä havaittu huuhtoutumiskerros viittaa siihen, että punamultailmiö on

vanhempi kuin myöhemmät rautakautiset ilmiöt. Myöskään punamultahaudasta ei löytynyt vastaavanlaisia merkkejä maatuneesta orgaanisesta aineksesta kuten Sotataipaleelta. Järvenpään punamultahaudan maaperän steriiliys voisi viitata siihen, ettei paikalle ollut haudattu vainajaa lainkaan tai vainaja on viety toisaalle pian hautausrituaalien toimittamisen jälkeen. On myös kiinnostavaa huomata, että punamultahaudan kohdalla on juuri jonkinlainen ruokailuun viittaava jäännös, sillä punamultahautojen yhteydestä on löydetty usein tulisijojen jäännöksiä, tai punamultahaudat ovat sijainneet asuinpaikoilla tai niiden läheisyydessä (Saipio 2017; Ahola 2019). Kaivausalueelta löydettyt palaneet kivet voivat mahdollisesti viitata siihen, että alueella on ollut lieksi, joka liittyy punamultahautaan. Tulkintaa ei voida pitää kovinkaan vankkana, sillä palaneita luita ei löydetty likamaakuopan ulkopuolelta.

Sytä monimutkaiselle hautausprosessille voidaan vain arvailla, vaikka sen olemassaolo voidaan arkeologisesti todentaa melko varmasti. Asiaa voidaan lähestyä monesta eri näkökulmasta, mutta hedelmällistä voisi olla asian tarkastelu käytännön tasolla. Liv Nilsson Stutz (2008) on ehdottanut, että vainajan ruumiillisuuden ja siihen suhtautumisen tarkastelu valottaa menneisyyden ihmisten käsityksiä kuolemassa. Ihmisen kuollessa ruumis aloittaa näkyvän transformaatioprosessin, johon hautausprosessilla vastataan. Ruumis alkaa haista, jäykistyä, rentoutua ja mädäntyä muuttuen täysin verrattuna elävään ihmiseen. Tähän prosessiin on todennäköisesti liittynyt metafysiikkaa, jonka hahmottaminen arkeologisesta aineistosta on haastavaa, mutta ei mahdollonta.

Jos oletetaan, että ruumista käsitellään ennen polttohautausta – esimerkiksi paloittellen – on sillä käytännön vaikutus itse polttohautaukseen. Polttohautauksessa ruumis ei ole passiivinen. Kudosten palaessa ne käpristyvät kokoon saaden aikaan vaikutelman liikkuvasta ruumiista. Vainaja voi jopa vaikuttaa nousevan istumaan, minkä lisäksi rasvojen ja kaasujen päästessä ruumiista pakoon se voi räiskyä ja räjähdellä auki aiheuttaen näyn, joka meidän silmiimme todennäköisesti vaikuttaisi melko makaaberilta (ks. esim. Williams 2004; Price 2020: 230–231). Vainajan paloittelu ennen polttamista olisi todennäköisesti vähentänyt ruumiin liikettä sen palaessa, jolloin paloittelu ”rauhhoittaisi” sen. Ruumiin paloittelu ja polttaminen nopeuttaa myös ruumiin transformaa-

tioprosessia vainajasta luiksi poistaen maatumisvaiheen joko kokonaan tai lyhentäen sitä merkittävästi.

Järvenpään tapauksessa kiintoisaa on, että kaivauksessa talteen saadut palaneet luut kuuluvat tunnistettavilta osiltaan yläraajoihin ja joukossa oli muun muassa kaksi todennäköistä sormiluun kappaletta (Maijanen 2024). Pienet raajojen luut yleensä puuttuvat esimerkiksi Etelä-Suomen polttohautauksista, minkä on epäilty johtuvan yhtäältä haudattavaksi tarkoitettujen luiden valinnasta ja toisaalta siitä, että pieniä luita olisi vaikeampi löytää polttorovioltta (Wessman 2010: 53). Etelä-Suomen polttohaudoissa tunnistetut luut kuuluvat yleensä keskivartaloon ja kalloon, joita Järvenpään aineistossa ei varmuudella ole tunnistettu, tosin mainittakoon jälleen Kotivuoren talteen ottamat luut ja niihin kuuluva mahdollinen kylkiluun fragmentti, sekä yksittäinen mahdollinen kallonkappale kaivauksen aineistossa (Maijanen 2024). Sen sijaan yhtään suurten ja pitkien luiden kappaletta aineistoon ei näytä kuuluvan ja ruumiin alapuolisko on edustettuna ainoastaan palamattomana lonkkamaljana. Tällöin on mahdollista, että vainaja olisi poltettu vain osittain ja osissa.

Menneisyyden ihmisten suhde kuolleeseen ruumiiseen on ehkä ollut välittömämpi kuin nykyään, mutta samalla vainajaa ja vainajaan liittyvää transformaatioprosessia on tuskin sivuutettu olankohautuksella. Vaikka Etelä-Skandinavian kulttuurit eivät olekaan täysin sovelias vertailukohta pohjoisen kohdalla, voidaan heidän suhtautumisestaan kuolemaan ja kuolleeseen kuitenkin kenties saada jonkinlaisia näkökulmia, jotka voisivat osaltaan selittää pohjoisen kompleksisia hautaustapoja. Skandinaavisessa kulttuuripiirissä kuolleeseen henkilöön mitä ilmeisimmin liittyi pelkoa, josta esimerkiksi Ibn Fadlānin kuuluisaa kertomusta Rus-päällikön polttohautauksesta jossakin Volga-joen varrella pidetään esimerkkinä (ks. Taylor 2002; Price 2020). Myös arkeologinen aineisto Etelä-Skandinaviassa viittaa siihen, että hautarituaalit saattoivat olla pitkiä ja monivaiheisia, ja erityisesti niiden loppuvaiheeseen mahdollisesti liittyi kiire, joka viittaa siihen, että vainajaa on pelätty erityisesti hautausprosessin loppuvaiheessa (Price 2020: 257–258). Kiireeseen tai vainajan mätänevän ruumiin pelkoon voi viitata myös tarve polttaa vainaja, sillä se nopeuttaa vainajan muutosta lihallisesta ruumiista pelkiksi luiksi (kts. Stutz 2008).

Anna Wessman on sen sijaan argumentoinut, kirjoittaessaan Etelä-Suomen polttokenttäkalmistoista, että vainajanpelkoa ei ole esiintynyt, koska hauta-alueet sijaitsevat asutuksen läheisyydessä ja niillä on vierailtu useasti hautausten jälkeen. Vainajat on täten otettu osaksi jokapäiväistä elämää (Wessman 2010: 107–108). Wessmanin tekemät huomiot eivät kuitenkaan poissulje vainajanpelkoa, koska pelko on monitahoinen ilmiö eikä se rajoitu pelkästään kauhuun. Esimerkiksi kansatieteellisistä tutkimuksista tiedetään vainajiin suhtautumisen olleen hyvin moninaista (esim. Jetsu 2001; Koski 2011). Vainajia pelättiin, kunnioitettiin, kovisteltiin ja lepyteltiin tilanteen mukaan, jolloin yksiselitteinen vainajien pelkääminen tai ei-pelkääminen ei välttämättä selitä hauta-aineistoa kokonaisuudessaan.

Kohteen kykyjen terve kunnioitus on lopulta pelkoon perustuvaa. Esimerkiksi käy tuli, joka on ihmisen hengissä säilymiselle elintärkeä, mutta samalla myös äärimmäisen vaarallinen mikäli sitä kohtaan ei tunneta tervettä pelkoa, joka johtaa tulen oikeaoppiseen käsittelyyn. Näin vainajanpelko voi olla läsnä silloinkin, kun vainajia kunnioitetaan ja otetaan osaksi elämää. Vainajien kyky tuottaa vaaraa ymmärrettiin, mutta se ei johtanut välttämiseen tai kauhuun, koska vaaraa osattiin hallita. Tällaisesta näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa vainajan ruumiin käsittely ja mahdollinen hautaaminen osissa useampaan paikkaan voitaisiin ehkä tulkita tapana varmistaa, ettei vainajan potentiaalisesti vaarallinen henki jää esimerkiksi asuttamaan ruumista ja palaa takaisin elävien pariin. Tällöin vainajan käsittely ja osissa hautaaminen voitaisiin nähdä vainajan ”hengen” oikeaoppisena ja vaarattomana vapauttamisena.

Toisaalta monivaiheiselle rituaalille voi olla osin myös käytännön syitä. Vainajan polttaminen ei ole helppoa, vaan se vaatii paljon tietotaitoa sekä resursseja (McKinley 2006; Price 2020: 230). Kuoleman ollessa tiedossa etukäteen, esimerkiksi pitkäaikaisen sairastelun tai kuolettavan vamman takia, on kuolemaan ja hautarituaaleihin voitu varautua hyvissä ajoin. Vainajan polttaminen heti kuoleman jälkeen ei silti välttämättä ole aina kuitenkaan ollut mahdollista, vaan vainaja on täytynyt haudata väliaikaisesti (Wessman 2010: 50–51). Näin ollen vainajaa on voitu käsitellä tästä syystä kuoleman jälkeenkin. Aiemmin mainittu Ibn Fadlānin selonteko Rus-päällikön hautauksesta on esimerkki tästä. Päällikön hautajaisten järjestelyt vaativat varsin paljon aikaa, minkä li-

säksi hautajaisiin liittyvät muut toimet olivat myös pitkäkestoisia, joten vainaja oli haudattu väliaikaishautaan, kunnes varsinainen päätapahtuma alkoi (ks. Ibn Fadlānin selonteon käännös teoksessa Taylor 2002: 90–94).

Järvenpään kaltaisten kohteiden osalta voidaan nostaa esille käytetyn käsitteistön mielekkyys. Esimerkiksi Järvenpään polttohaudan tapauksessa voidaan todennäköisesti käyttää termiä hautaus, mutta samalla on selvää, että kyseessä on monivaiheisen prosessin yksi lopputulos eikä prosessin kestosta, sen kaikista vaiheista, tai edes lopputuloksista ole välttämättä säilynyt arkeologisia todisteita. Tällöin termi ”hautaus” voi jossakin määrin yliyksinkertaistaa prosessista vastuussa olleen yhteisön metafyyssistä maailmaa (ks. Wessman 2010: 29–30; Asplund et al. 2023). Tämän vuoksi kohdetta tulee tarkastella laajemmin, eikä keskittyä pelkästään itse polttohautaukseen.

Järvenpään hauta on näkynyt maan päällä pitkään siihen todennäköisesti kuuluneen puisen rakenteen takia. Lisäksi on mahdollista, että alueella on enemmänkin hautauksia, jollaisista vuoden 2023 tutkimuksessa saatiin merkkejä (Kuusela 2023a). Myös jätekuopan sisältö voi viitata alueen käyttöön lähinnä erilaisten riittien suorittamispaikkana. Jätekuopasta löytynyt ja tunnistettu luuaines on määrältään vähäistä ja lajikirjoltaan yhdestä näkökulmasta katsottuna tavallista. Luuaineiston koon perusteella paikalle on tuotu vain pieni osa peurasta, joka on valmistettu paikan päällä aivan kuten hauetkin. Paikka sijaitsee järven läheisyydessä, joten hauet voivat olla läheisestä järvestä pyydettyjä. Näätäeläimen polttaminen on sinänsä erikoista, sillä niitä ei tietävästi ole syöty. On mahdollista, että näätäeläimen polttamiseen on liittynyt jokin muu merkitys, jos jätekuoppa ja sen sisältö liittyvät vainajan muisteluun.

Sallan alueen myöhäisrautakauden asukkaat ovat todennäköisimmin olleet pääasiassa metsästäjäkeräilijöitä, jolloin heidän arkiseen ruokavalioonsa ovat kuuluneet erilaiset kalat ja riistaeläimet. Tunnistetut lajit –peura, näätäeläin, sekä hauki – voidaan tulkita arkielämän sekä kaupankäynnin kannalta merkittäviksi lajeiksi (ks. Kuusela et al. 2020). Tällöin jätekuoppa olisi ehkä mielekkäintä tulkita osaksi sellaista toimintaa, joka liittyy alueen rooliin hautausalueena. Nauttimalla aterialla samoja lajeja, joita vainaja on todennäköisesti eläessään pyytänyt ja syönyt, on voinut merkitä yhteenkuuluvuutta elävien ja

kuolleiden välillä. Itse metsästykselläkin on todennäköisesti ollut merkittävä rooli vainajan eläessä ja tämän muistelussa, sillä pyynnistä ker-
tovien lajien lisäksi itse polttohaudan esineistöstä haarateräinen kärki
liittyy suoraan metsästykseen.

Lajien merkitys ei kuitenkaan rajoitu niiden ravintokäyttöön vaan
eri eläimillä ja kaloilla on ollut moninaisia merkityksiä, ja ne ovat muo-
dostaneet ihmisten kanssa erilaisia suhteita (Overton & Hamilakis
2013). Hauki, peura ja poro sekä turkiseläimet ovat olleet myöhäisellä
rautakaudella sekä taloudellisesti että maailmankuvallisesti tärkeitä la-
jeja (ks. Salmi et al. 2018; Kuusela et al. 2020). Esimerkiksi hauki on yksi
vanhimpia lajeja, joita on tunnistettu pohjoisen pyhiltä paikoilta (Salmi
et al. 2018), joka viittaa siihen, että kyseiseen kalaan suhtauduttiin suu-
rella kunnioituksella.

Jätekuopan välittömästä läheisyydestä ei havaittu toista hautausta,
minkä lisäksi radiohiiliajoitukset viittaavat siihen, että jätekuoppa on
mahdollisesti polttohausta jonkin verran nuorempi, jolloin kuop-
paan liittyvä toiminta ei olisi suoraan kytköksissä polttohautaan. Onko
kyseessä ollut toiseen hautaukseen liittyvä toiminta, tai sitten hautauk-
seen liittymätön toiminta, joka on ollut riippuvainen paikan luonteesta,
jää toistaiseksi ilman varmaa vastausta. Lienee kuitenkin perusteltua
olettaa toiminnan olevan jollakin lailla yhteydessä alueen rooliin hauta-
paikkana.

Johtopäätöksiä

Pohjoisen tunnetut ja tutkitut hautaukset viittaavat siihen, että hau-
tauskäytännöt myöhäisrautakaudella olivat paitsi alueellisesti vaihtelevia
(Puolakka & Kuusela 2022), myös kompleksisia. Tämän lisäksi hau-
ta-alueisiin on todennäköisesti liittynyt toimintaa, joka ei liity hautaus-
rituaaleihin – siis rituaaleihin, jotka suoritetaan jonkin tietyn yksilön
hautauksen yhteydessä – vaan laajemmin kuolemanrituaaleihin, jotka
puolestaan liittyvät laajemmin kuolleisiin anonymisoituina tekijöinä,
joiden kunnioittaminen lienee ollut osa normaalia elämää (engl. mor-
tuary rites, ks. Barrett 1988, myös Wessman 2010). Pohjoisen hautakoh-
teiden tapauksessa kentällä tapahtuva tutkimus tulisi suunnitella tätä

silmällä pitäen, eikä esimerkiksi kaivausten tulisi kohdistua ainoastaan yksittäisiin hautarakenteisiin tai -ilmiöihin.

Kysymys, johon ei vielä ole saatu pohjoisen osalta suoraa vastausta, on hauta-alueiden suhde asuinpaikkoihin. Esimerkiksi Savukosken Sotataipaleen kalmiston läheisyydestä ei ole toistaiseksi löytynyt asuinpaikkoja eikä myöskään Järvenpään kohteella – alustavista epäilyistä huolimatta – nykynäytön varassa ole rautakautista asuinpaikkaa. Yleisemminkin vaikuttaa siltä, että Pohjois-Fennoskandian myöhäisrautakautiset hautaukset eivät pääsääntöisesti näytä sijaitsevan asuinpaikkojen yhteydessä, aiemmin mainitun Ruotsin Arvidsjaurin hautauksen tehdessä tästä poikkeuksen (Hedman 2003: 89–94). Järvenpääinkin osalta kiintoisaksi nousee nyt läheinen kohde Järvenpää 5 (1000037148), joka on noin 4x4 m kokoinen liedellinen rakennuksenpohja, josta on löytynyt myöhäiseen rautakauteen tai keskiaikaan viittavia löytöjä (Kuusela 2020; Kotivuori 2022: 160). Löytöaineisto ei anna mahdollisuutta ajoittaa kohdetta tämän tarkemmin, mutta kohteen tutkiminen ja ajoittaminen olisi tutkimuksellisesti tärkeää. Mikäli tämä asuinpaikka ajoittuisi nyt tutkitun hauta-alueen kanssa samanaikaiseksi, voisi se valottaa Pohjois-Suomen osalta hautojen ja asuinpaikkojen välistä dynamiikkaa.

FT Jari-Matti Kuusela on Lapin maakuntamuseon arkeologi ja arkeologian dosentti Oulun yliopistossa
jari-matti.kuusela@rovaniemi.fi

FM Emilia Jääskeläinen on väitöstutkija Oulun yliopiston arkeologian oppiaineessa
emilia.jaaskelainen@oulu.fi

Bibliografia

- Ahola, M. 2017. The material culture of Finnish Stone Age hunter-gatherer burials. *Forvannen* 112(4): 201–215.
- Ahola, M. 2019. *Death in the Stone Age: Making Sense of Mesolithic-Neolithic Mortuary Remains from Finland (ca. 6800 to 2300 Cal BC)*. Helsinki: University of Helsinki.

- Asplund, H., Moisio, J., Salomaa, S., Liira, A.-M., Härmä, S.-V. & Bläuer, A. 2023. Cemetery considerations. The case of Nokia Viik, Finland. *Fennoscandia archaeologica* XL: 100–125. <https://doi.org/10.61258/fa.131323>
- Back Danielsson, I.-M. 2007. *Masking Moments. The Transition of Bodies and Beings in Late Iron Age Scandinavia*. Stockholm Studies in Archaeology 40. Stockholm: University of Stockholm.
- Barrett, J.C. 1988. The living, the dead and the ancestors: Neolithic and early Bronze Age mortuary practices. Barret, J.C & Kinnes, I.A. (toim.) *The Archaeology of Context in the Neolithic and Bronze Age: Recent Trends*, 30–41. Sheffield: Sheffield University Press.
- Engblom, L. 1988. Tervola 72 Koivukylä Laajamaa 1 – Kivikautisen asuinpaikan kaivaus 16.5.–15.7.1988. Tutkimusraportti, Museovirasto, Helsinki.
- Hakamäki, V. 2016. Late Iron Age transculturalism in the northern “periphery”: Understanding the long-term prehistoric occupational area of Viinivaara E, Finland. *Acta Borealia* 33(1): 30–51. <https://doi.org/10.1080/08003831.2016.1154674>
- Hakamäki, V. 2018. *Seeing Behind Stray Finds. Understanding the Late Iron Age Settlement of Northern Ostrobothnia and Kainuu, Finland*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 168. Oulu: University of Oulu.
- Hakamäki, V. & Anttonen, P. 2017. Several new Late Iron Age sites and finds discovered between 2014 and 2016 in Suomussalmi, northeast Finland. *Faravid* 44: 21–38.
- Hakamäki, V., Kuusela, J.-M., Sarkkinen, M. & Vilkkama, R. 2013. Utajärven Viinivaaran itäpään rautakautisen löytöpaikan kaivaus ja kartoitus kesäkuussa 2013. *Muinais-tutkija* 2013(1): (2–11).
- Hakonen A., Perälä N., Vaneckhout S., Laurén T. & Okkonen J. 2023. A large fifth-millennium BC cemetery in the subarctic north of the Baltic Sea? *Antiquity* 97(396): 1402–1419. <https://doi.org/10.15184/aqy.2023.160>
- Hedman, S.-D. 2003. *Boplatser och offerplatser. Ekonomisk strategi och boplatsmönster bland skogssamer 700–1600 AD*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 17. Umeå: Umeå universitet.
- Jarva, E., Niskanen, M. & Paavola, K. 2001. Anatomy of a Late Iron Age inhumation burial of Hiukka at Nivankylä (Rovaniemi, Finnish Lapland). *Fennoscandia archaeologica* XVIII: 27–49.
- Jetsu, L. 2001. *Kahden maailman välillä: Etnografinen tutkimus venäjänkarjalaisista hautausrituaaleista 1990-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jääskeläinen, E. 2025. Salla Järvenpää KM47030 eläinosteologinen analyysi. Tutkimusraportti, Oulun yliopisto, Oulu.
- Kirkinen, T. 2023. Savukoski Sotataival 3, rautakautinen hautapaikka. Maanäytteiden kuituanalyysi. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kirkinen, T. 2024. Salla 1000034809 Järvenpään ja Kemijärvi 1000053189 Ailanganlahden kivi- ja rautakautisten rakenteiden tutkimus. Maanäytteiden kuituanalyysi. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Koski, K. 2011. *Kuoleman voimat: Kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotivuori, H. 2022. Metallinilmaisintoja Sallasta. Halinen, P., Heyd, V. & Mannermaa, K. (toim.) *Oodeja Mikalle: Juhlakirja professori Mika Lavennolle hänen täyttääessään 60 vuotta*, 156–164. Monographs of the Archaeological Society of Finland 10.

- Kuusela, J.-M. 2020. SALLA. Pyhäjärvi, Onkamo ja Märkäjärvi. Arkeologisten kohteiden tarkastus 21.–23.7. & 12.9.2020. Tutkimusraportti, Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi.
- Kuusela, J.-M. 2023a. SALLA. 1000034809 Järvenpää. Myöhäisrautakautisen hautapaikan ja asuinpaikan kaivaus ja tarkkuusinventointi (SJP-23). Tutkimusraportti, Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi.
- Kuusela, J.-M. 2023b. SAVUKOSKI 1000039032 Sotataival 3. Myöhäisrautakautisen kalmiston kaivaus (SST3-23). Tutkimusraportti, Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi.
- Kuusela, J.-M. 2024. *Elämä ja kuolema myöhäisrautakaudelta keskiajalle / Life and Death from the Late Iron Age to the Middle Ages*. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 26. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.
- Kuusela, J.-M., Salmi, A.-K. & Äikäs, T. 2020. Hunters, fishers, traders – An archaeological and zooarchaeological perspective on the development of the Late Iron Age and medieval northern Fennoscandian trade network. *Estonian Journal of Archaeology* 24(2): 141–216. <https://doi.org/10.3176/arch.2020.2.02>
- Kuusela, J.-M. & Matilainen, J. 2024. Tarkkuusinventoiteja Itä-Lapin rautakautisilla kohteilla Savukoskella ja Sallassa: Metallinilmaisimen käyttö kaistainventoinnissa. *Muinaistutkija* 2024(1): 12–26. <https://doi.org/10.61258/mt.140935>
- Maijanen, H. 2024. Luuanalyysi: Sallan polttohaudan luut. Tutkimusraportti, Oulun yliopisto, Oulu.
- McKinley, J.I. 1993. Bone fragment size and weight of bone from modern British cremations and the implications for the interpretation of archaeological cremations: *International Journal of Osteoarchaeology* 3: 283–287.
- McKinley, J.I. 2006. Cremation...the cheap option? Gowland, R. & Knüsel, C. (toim.) *The Social Archaeology of Funerary Remains*, 81–88. Oxford: Oxbow Books.
- Mikkola, E. 2022. SAVUKOSKI. Sotataival 3. Rautakautisen polttohaudan kaivaus 25.–26.8.2020 sekä rautakautisen punamultahaudan kaivaus 6.–10.9.2021. Tutkimusraportti, Museovirasto, Helsinki.
- Moilanen, U., Kirkinen, T., Saari, N., Rohrlach, A. B., Krause, J., Onkamo, P., & Salmela, E. 2022. A Woman with a Sword? – Weapon Grave at Suontaka Vesitorninmäki, Finland. *European Journal of Archaeology* 25(1): 42–60. <https://doi.org/10.1017/ear.2021.30>
- Overton, N. & Hamilakis, Y. 2013. A Manifesto for a Social Zooarchaeology. Swans and Other Beings in the Mesolithic. *Archaeological dialogues* 20(2): 111–136. <https://doi.org/10.1017/S1380203813000159>
- Pesonen, P. 2021. *Continuity and Discontinuity in Early, Middle and Late Neolithic Pottery Types of Eastern Fennoscandia: Reflections from Bayesian chronologies*. University of Helsinki.
- Price, N. 2020. *The Children of Ash & Elm. A History of the Vikings*. London: Allen Lane.
- Puolakka, H.-L. & Kuusela, J.-M. 2022. Burial practices in northern Sweden, northern Finland and the White Sea coast between the 9th and 16th centuries AD – Adaptation of practices in a decentralised network. *Fennoscandia archaeologica* XXIX: 28–56. <https://journal.fi/fennoscandiaarchaeologica/article/view/125698/76001>
- Saipio, J. 2017. Emergence of cremations in eastern Scandinavia: Changing uses of fire in ritual contexts. Williams, H., Cerezo-Román, J.I. & Wessman, A. (toim.) *Cremation and the Archaeology of Death*, 201–230. Oxford: Oxford University Press.

- Salmi, A.-K., Äikäs, T., Spangen, M., Fjellström, M. & Mulk, I.-M. 2018. Tradition and transformation in Sámi animal offering practices. *Antiquity* 92: 472–489. <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.20>
- Storå, J. 2002. Osteologisk analys av bränt benmaterial från en härd samt en möjlig brandgrav vid Njallejair i Arvidsjaur socken, Lappland. Tutkimusraportti, Umeå universitet, Umeå.
- Stutz, L. N. 2008. More than Metaphor: Approaching the Human Cadaver in Archaeology. Fahlander, F. & Oestigaard, T. (toim.) *The Materiality of Death – Bodies, burials, beliefs*. BAR International Series 1768. Oxford: Archaeopress.
- Taylor, T. 2002. *The Buried Soul. How Humans Invented Death*. Boston: Beacon Press.
- Ukkonen, P. 1993a. Salla Kenttälampi (KM28008) / Karjalainen 1993. Osteologinen analyysi. Tutkimusraportti, Museovirasto, Helsinki.
- Ukkonen, P. 1993b. Salla Peunankenttä (KM28007) / Karjalainen 1993. Osteologinen analyysi. Tutkimusraportti, Museovirasto, Helsinki.
- Väkeväinen, L. 1979. Kuusamo 12 Tuovila Jokela. Kivikautisen asuinpaikan kaivaus. Julkaisematon tutkimusraportti.
- Wessman, A. 2010. *Death, Destruction and Commemoration. Tracing Ritual Activities in Finnish Late Iron Age Cemeteries (AD 550–1150)*. Iskos 18. Helsinki: The Finnish Antiquarian Society.
- Williams, H. 2004. Death warmed up. The agency of bodies and bones in Early Anglo-Saxon cremation rites. *Journal of Material Culture* 9(3): 263–291. <https://doi.org/10.1177/1359183504046894>